

DOI: [10.32702/2307-2156-2018.11.3](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2018.11.3)

УДК 332.33:338.439.6

*Н. В. Попрозман,
д. е. н., професор кафедри інформаційних і дистанційних технологій,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
А. О. Коробська,
здобувач кафедри інформаційних і дистанційних технологій,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ*

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

*N. Poprozman
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Information and Distance
Technologies of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kiev
A. Korobska
Postgraduate student of the Department of Information and Distance Technologies of the
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv*

STATE AND TRENDS OF USE OF LAND RESOURCES OF AGRICULTURAL PURPOSES IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE

В статті розглянуто питання національної безпеки України та підкреслено, що вона має такі складові як: політичну, економічну, екологічну, інформаційну та соціально-культурну. Відзначено, що екологічна складова – займає одне з найважливіших місць серед всіх складових, оскільки вона – одна із головних аспектів забезпечення продовольчої безпеки держави та підтримання і захисту навколишнього природного середовища в цілому. Звертається увага на те, що з метою забезпечення продовольчої безпеки держави головними завданнями екологічної складової є: формування та розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення; забезпечення нормативно-правового механізму захисту прав власності на земельні ділянки; забезпечення функціонування системи раціонального використання земельних ресурсів; врегулювання питань, що стосуються сфери земельних відносин; поліпшення екологічного стану навколишнього природного середовища; реабілітація техногенно забруднених територій; забезпечення населення якісною та екологічно безпечною сільськогосподарською продукцією тощо. Обґрунтовано питання стану та перспектив використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та підкреслено, що для господарського використання залучено дуже велика територія держави, а саме 92%, рівень розораності досягнув – понад 54%, що призводить до порушення збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, лісів та водойм, і як наслідок до порушення екологічної рівноваги. Також, звертається увага на те, що досить велика територія земельних ресурсів деградовані, малопродуктивні, забруднені техногенно та внаслідок господарської діяльності людини, порушені землі, яким необхідні ре культивацийні заходи; досить великі

площі займають сільськогосподарські угіддя, що еродовані, а внесення недостатньої кількості органічних та мінеральних добрив призводить до зменшення вмісту гумусу у ґрунтах.

В статті наголошується, що щорічно під впливом ерозійних процесів втрачаються мільйони тон ґрунту, у тому числі рухомих форм азоту, фосфору і калію, а це в свою чергу призводить до втрати великої кількості сільськогосподарської продукції.

В статті акцентується увага на тому, що від якісного стану земельних ресурсів залежить ефективність сільськогосподарської діяльності в цілому аграрного сектору економіки, а це в свою чергу і продовольчої безпеки держави.

The article considers the issues of national security of Ukraine and emphasizes that it has the following components: political, economic, ecological, informational and socio-cultural. It is noted that the ecological component - is one of the most important places among all the components, because it is one of the main aspects of ensuring the country's food security and maintaining and protecting the environment as a whole. Attention is drawn to the fact that, in order to ensure food security, the main tasks of the ecological component are the following: formation and development of the market of agricultural land; provision of legal and regulatory mechanism for the protection of property rights to land plots; ensuring functioning of the system of rational use of land resources; settlement of issues related to the sphere of land relations; improvement of the ecological state of the environment; rehabilitation of technogenically polluted territories; providing population with quality and environmentally safe agricultural products, etc.

The question of the state and prospects of using agricultural land resources is substantiated, and it is emphasized that for the economic use a very large territory of the state is involved, namely 92%, the level of cultivation has reached - more than 54%, which leads to a violation of the balanced ratio of agricultural lands, forests and reservoirs, and as a consequence of a violation of ecological balance. Also, attention is drawn to the fact that a fairly large area of land resources is degraded, unproductive, contaminated technogenously and as a result of human activity, violated land, which requires re cultivation measures; Large enough areas are occupied by eroded agricultural land, and the introduction of insufficient organic and mineral fertilizers leads to a decrease in the content of humus in soils.

The article states that annually, under the influence of erosion processes, millions of tons of soil, including rolling forms of nitrogen, phosphorus and potassium, are lost, which in turn leads to the loss of a large amount of agricultural products.

The article focuses on the fact that the efficiency of agricultural activity in the whole agrarian sector of the economy depends on the quality of land resources, which, in its turn, is a food security of the state.

Ключові слова: земельні ресурси; продовольча безпека; раціональне землекористування; деградація земель; екологічна безпека; державне регулювання.

Key words: land resources; food safety; rational land use; land degradation; ecological safety; state regulation.

Постановка проблеми. Безумовно, земля була й залишається найважливішим об'єктом матеріального світу, унікальним і стратегічно важливим національним ресурсом, основою продовольчої безпеки будь-якої країни. Тому раціональне й ефективне використання земельних ресурсів повинно бути пріоритетним напрямом державної політики України, оскільки воно означає залучення до господарського обігу земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найліпших умов для того, щоб сільськогосподарські угіддя мали високу продуктивність та можливість отримання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів, дотримання науково обґрунтованих технологій виробництва, захист навколишнього природного середовища від негативних впливів, вживання заходів щодо охорони земельних ресурсів, забезпечення суспільства

екологічно безпечними продуктами харчування. Результатом такого використання земельних ресурсів буде забезпечення дотримання більшості аспектів складової продовольчої безпеки, а це в свою до забезпечення національної безпеки держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день все частіше висвітлення проблеми забезпечення національної безпеки та її складових можна знайти у працях вітчизняних вчених. Зокрема, О. Власюк [3] у своїх дослідженнях розглядає науково-методологічні підходи до формування системи національної безпеки держави, практичні шляхи вирішення наявних у цій сфері численних проблем та вважає, що формування та реалізація в Україні державної політики національної безпеки є чи не найголовнішою проблемою ефективного управління суспільством, що трансформується. А у системі національної безпеки виокремлює такі її структурні аспекти як державно-політичний, соціально-економічний, національно-культурний, екологічний, інформаційний.

С. Попова, Л. Попова Л.М. [4] зазначають, що ситуація, яка сьогодні складається у державі та тенденції її розвитку свідчать про наявність низки факторів, які загрожують конституційним правам і свободам громадян, громадянській згоді, реалізації політичного та економічного курсу, а тому існування та розвиток нашої країни, як суверенної держави, залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів.

О. Будзяк [8] наголошує, що «поширення передових методів рекультиваци порушених земель гальмує відсутність науково обґрунтованих організаційних, економічних і юридичних засад, які мають передбачати не тільки підвищення екологічної та економічної ефективності використання земель тепер, але й економічний ефект при створенні умов щодо раціонального та екологічнобезпечного використання земель у майбутньому», що також суттєво позначається на національній безпеці держави.

Однак, незважаючи на велику наукову цінність проведених досліджень, проблема забезпечення національної безпеки, зокрема, екологічної її складової з урахуванням проблем, що стосуються раціонального використання земельних ресурсів висвітлена не у достатній мірі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проведення аналізу стану та тенденцій використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та їх значення для національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням успішного функціонування системи національної безпеки в Україні є створення діючого механізму виявлення, прогнозування і подолання загроз, явищ та процесів природного і штучного походження, що сприяють дисбалансу функціонування основних складових суспільства. Суспільний розвиток необхідно орієнтувати на забезпечення національної безпеки. Можливість основних складових суспільства, в першу чергу, економіки, виконувати, крім своїх прямих обов'язків, ще і обов'язки факторів безпеки держави, дає можливість сприймати її як гарантію безпеки а "національну безпеку – як систему суспільно-державних гарантій, що утворюється сукупністю визначених засобів захисту від конкретних загроз, а також рівнем розвитку всіх секторів суспільства".

Для того, щоб функціонування механізму державної безпеки України забезпечило перехід українського суспільства до демократичного державного ладу, розвитку ринкової економіки, а також захисту прав та свобод громадян, необхідно забезпечити функціонування відповідної зовнішньої політики. [3, с. 27-28].

Більшість науковців виділяють деякі основні елементи національної безпеки у внутрішній сфері, однак затвердженої класифікації елементів у політиці національної безпеки не існує (рис. 1.).

Рис. 1. Основні складові національної безпеки України

Джерело: систематизовано на основі [3]

Політична складова національної безпеки включає забезпечення захисту суверенітету держави, її конституційний лад, неподільність та неушкодженість території, населення, економічного, наукового,

технічного потенціалу та обороноздатності держави, досягнення соціально-економічного добробуту всього населення та задоволення і розвиток культурних потреб, прав та свобод громадян забезпечення міжнародних відносин стосовно політичного, дипломатичного, економічного, соціального характеру; уникнення ситуацій, що може призвести до конфліктів, які можуть вплинути на добробут країни та завадити її розвитку як незалежної держави.

Під економічною безпекою розуміють незалежність формування та розвиток власної економічної системи, гарантіях її реформування, маючи на меті забезпечення потреб суспільства у матеріальних, соціальних та духовних благах, інтелектуального потенціалу суспільства, тощо.

Соціокультурна безпека – це стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу різного роду небезпек, загроз тощо. Вона характеризується такими показниками як якість життя населення, його матеріальний добробут, умови проживання, стан соціального середовища, рівень освіти та духовного розвитку, охорони здоров'я, екологічної ситуації, демографічної ситуації тощо.

Інформаційна безпека визначається як забезпечення цінності системи інформаційної безпеки як складової, захист і гарантування точності і цілісності інформації, і зменшення негативних наслідків, які можуть виникнути, якщо інформація буде змінена чи зруйнована. Цей вид безпеки передбачає реєструвати всі події, під час яких інформація створюється, змінюється, стає доступною або вона поширюється.

Серед складових національної безпеки держави дуже важливе місце посідає екологічна складова, яку у дослідженні пропонується розглянути з позиції використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, оскільки її завданням є забезпечення продовольчої безпеки, підтримання та захисту навколишнього середовища від негативних впливів, запобігання виникненню екологічних катастроф, попередження виникнення екологічного дисбалансу, що становить загрозу для здоров'я та життя суспільства, попередження екологічних загроз природного, техногенного та соціально-економічного походження, що спричиняють забруднення навколишнього середовища, а також негативно впливають на здоров'я людини. В свою чергу ці завдання в контексті використання земель сільськогосподарського призначення з метою забезпечення продовольчої безпеки, включають в себе вирішення таких питань як: формування та розвиток ринку сільськогосподарських земель; забезпечення нормативно-правової системи захисту прав, що стосуються власності земельних ділянок; забезпечення функціонування системи раціонального використання земельних ресурсів; врегулювання питань, що стосуються земельних відносин; покращення екологічного стану навколишнього природного середовища; реабілітація техногенно забруднених територій; забезпечення суспільства якісною та екологічно безпечною сільськогосподарською продукцією тощо [4].

На сьогоднішній день Україна має потенціал для того, щоб підвищити свою конкурентоспроможність на світовому аграрному ринку та називатися аграрною країною, оскільки її земельні ресурси – це багаті українські чорноземи. Поняття земля визначається як – природний комплекс, що складається з ґрунтів і природних ресурсів, які містять у своєму складі воду, тваринний світ, рослинний світ та мінерали в незміненому стані. З промислової точки зору земля являється основою, на якій розташовані виробничі будинки та споруди. Галузі промисловості, що зайняті видобуванням сировини і палива – як сховище продукції (мінерали, корисні копалини). І все ж таки найголовніше значення земля має саме у сільськогосподарському виробництві, так як вона виступає основним засобом виробництва завдяки своїй родючості. Земельними ресурсами можна назвати землі, що можуть використовуватись або вже задіяні у господарській діяльності [5, 10. С. 245-247].

В залежності від використання в Україні можна виділити: земельні ресурси сільського господарства, промисловості, транспорту, зв'язку, оборони, природоохоронні, оздоровчі, рекреаційні, лісового та водного фондів, історико-культурні. За інформацією Держгеокадастру [1] загальна територія України на 01.01.2016 р. становила 60354,9 тис. га, з яких 41507,9 тис. га або 68,8 % - угіддя для одержання сільськогосподарської продукції. Враховуючи земельну площу Україна охоплює 5,7 % території Європи та через свій земельно-ресурсний потенціал зумовлює її особливе місце серед інших країн (рис. 2).

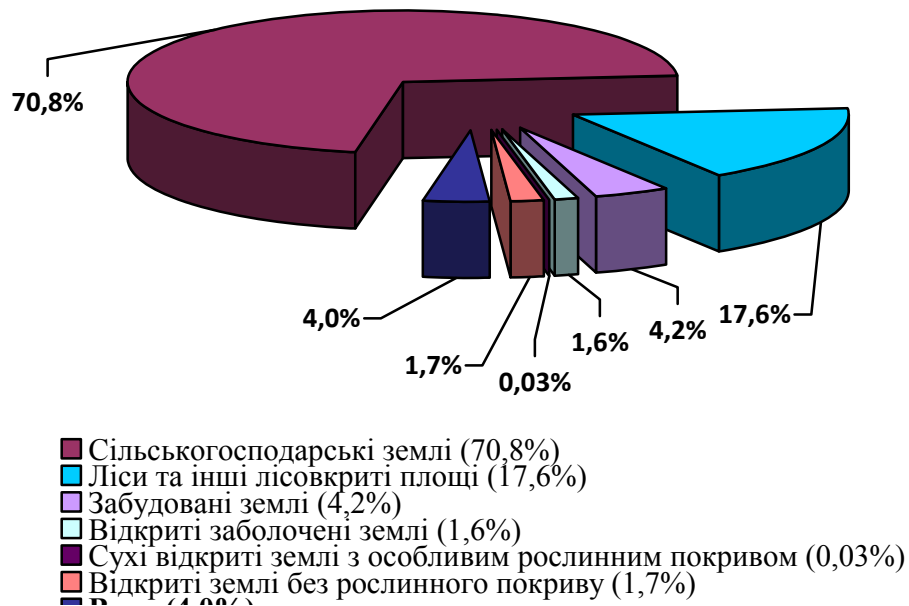

Рис. 2. Структура земельних ресурсів України (від загальної площі держави) станом на 01.01.2016р.

Джерело: побудовано на основі [1]

Як показано на діаграмі основна частина земельних ресурсів сільськогосподарського призначення (42726,4 тис. га або 70,8 % від всієї площі) належить сільськогосподарським угіддям 41507,9 тис. га (68,8% від всієї площі), частка ріллі становить – 32541,3 тис. га (53,9%); частка перелогів – 233,7 тис. га (0,4%); частка багаторічних насаджень – 892,4 тис. га (1,5%); сіножатей – 2406,4 тис. га (4,0%); пасовищ – 5434,1 тис. га (9,0%); інші земельні ресурси, що використовуються у сільському господарстві – 1218,5 тис. га (2,0%). Найвищі показники освоєності сільськогосподарських земель належать Степовій зоні, до них відносяться такі області як Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, самі низькі показники належать Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській областям.

Частка лісів становить 10633,1 тис. га (17,6%), у тому числі: території земель, що покриті лісом – 9698,9 тис. га (16,1%); не покриті лісом – 216,9 тис. га (0,4%); інші території земель, що відносяться до лісового фонду – 33,2 тис. га (0,5%); чагарники займають площу – 404,1 тис. га (0,7%). Найбільші площі лісового фонду знаходяться у Закарпатській, Рівненській, Волинській, Івано-Франківській областях. Однак для таких областей як Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Дніпропетровська значення лісового фонду становить не більше 10%.

Землі України, що знаходяться під забудовами мають показник 2552,9 тис. га (4,2% від всієї території держави), у тому числі: забудовані під житлову зону – 488,9 тис. га (0,8%); землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами – 157,1 тис. га (0,3%); земельні ресурси, якими користуються під час торгівельної або торгівельно-посередницької діяльності – 55,4 тис. га (0,1%); землі, що призначені для громадського використання – 281,3 тис. га (0,5%); землі змішаного використання – 29,0 тис. га (0,01%); землі для транспорту та зв'язку – 496,8 тис. га (0,8%); землі, які використовуються для технічної галузі – 74,2 тис. га (0,1%); землі, рекреаційного призначення – 745,5 тис. га (1,2%). Найбільші показники щодо забудованості земель із великою кількістю великих міст і потужним промисловим потенціалом – Донецька та Дніпропетровська області, з найнижчим – Херсонська та Житомирська області.

Відкриті заболочені землі - це в основному низинні болота. Такі землі знаходяться в Поліських областях, а саме – Волинській, Рівненській, Чернігівській.

Є ще такий вид земель як відкриті землі, що не мають рослинності взагалі, в Україні це – кам'яністі місця, піски, яри та категорія земель, які знаходяться як під природними так і під створеними людиною водними об'єктами. Найбільше таких земель, знаходяться біля берегів Чорного та Азовського морів та землі, на території яких протікають води р. Дніпро із великими водосховищами [13. С. 276-279].

Самою важливою культурою, що вирощується в Україні для отримання зерна була і є на сьогоднішній день – пшениця. У 2016 р. її посіви досягли 22,1% від всієї площі посівів, тобто біля 40% від посівів зернових і врожайність її становила 37,9 ц/га. Посіви жита розміщують в Поліських районах, рідше в Лісостепу, а площі земель під цю культуру значно зменшились на користь такої культури як кукурудза. Ячмінь сіють в Степу, зокрема в Північних його районах, овес – в Поліських та перед Карпатських областях, посіви гречки розміщують – в Лісостепових і Поліських областях, рис – на Херсонщині, рослини порядку бобових (горох, квасоля, вика, кормовий люпин) – в областях, де знаходяться мішані та широколистяні ліси, Лісостепу. Цукрові буряки у 1990 роках охоплювали 44% площі, що призначалась для технічних культур, але вже у 2016 р. для них було виділено лише 3,3% площі. Вирощуються вони в переважно в Лісостепових

та Степових районах. Соняшник у 2016 р. займав 62% території, яка була відведена під вирощування культур, для отримання технічної сировини. Зменшились площі посівів льону-довгунця і у 2016 р. висівались тільки на 2 тис. га, що означає менше ніж 0,03 % від території від посівів технічних культур. Картопля вирощується на території 5% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Садівництво займає площу України більше 1 млн. га. Основні території таких насаджень як яблуні, груші та айва знаходяться в Лісостепових та Поліських районах, а таких як вишня, черешня, слива, абрикос, персик, алича та волоський горіх — у Степових районах.

Насадження ягідних культур знаходяться в основному в Поліських районах, там де знаходяться широколистяні ліси та Лісостепових районах, де вирощують полуницю, смородину, у Степу — малину, яка стійка до посухи. (рис. 3).

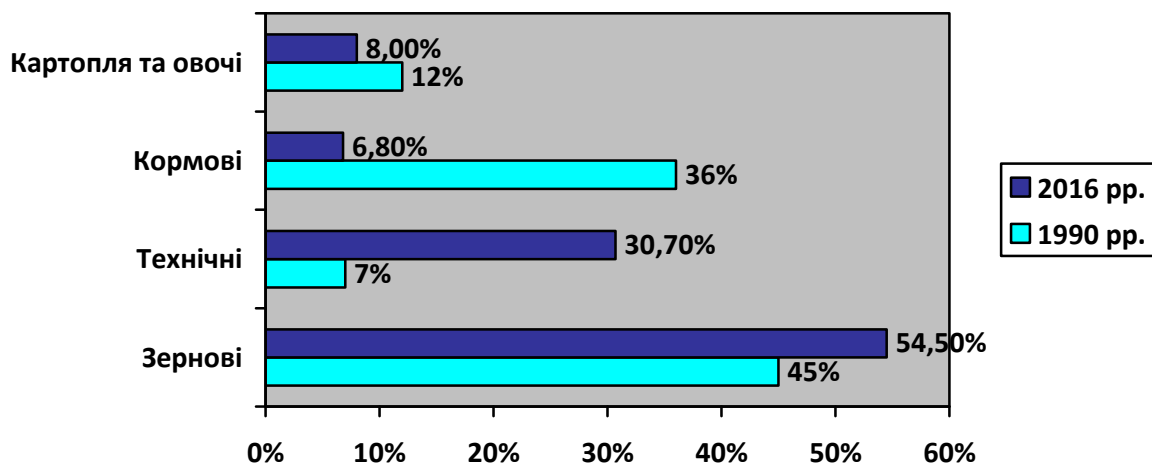

Рис. 3. Динаміка структури посівних площ у 1990 та 2016рр.

Джерело: побудовано на основі [2]

Останнім часом культури, що вирощуються на корм сільськогосподарським тваринам займають біля 2 млн. га земельних ділянок, які систематично обробляються і використовуються під посіви сільськогосподарських культур. Із них більше ніж 70 % площі засівається однорічними та багаторічними травами, біля 15 % — кукурудза на силос і зелений корм, а решта площі залишається для кормових коренеплодів та кормових баштанних культур [2].

Необхідно звернути особливу увагу на те, що внаслідок великого рівня сільськогосподарського освоєння земельного фонду, без вживання необхідних заходів по охороні та відтворенню земельних ресурсів, на сьогоднішній день, є проблема поширення деградаційних процесів земель, що створює загрозу продовольчій безпеці держави.

В нашій державі для господарського використання залучено більше ніж 92 % території. Рівень розораності території сягнув – понад 54% (для порівняння, у Європейських країнах він становить – не більше 35%). Наслідком цього є порушення співвідношення між сільськогосподарськими угіддями, лісами та водоймами, а це в свою чергу досить суттєво вплинуло на стійкість агроландшафтів та призвело до значного техногенного навантаження на екологічну сферу. Той факт, що частка лісів на території держави займає лише 16 % призводить до порушення екологічної рівноваги (у Європейських країнах – 25-30%).

В Україні великі площі займають землі, на які суттєво вплинули де градаційні процеси, з низькою продуктивністю та ті, які зазнали забруднення внаслідок господарської діяльності людини (в сукупності таких земель понад 1,1 млн. га), яким необхідна консервація; 143,4 тис. га порушених земель, яким необхідні рекультиваційні заходи та 315,6 тис. га угідь, які мають низьку продуктивність та яким необхідне поліпшення; 10,6 млн. га земельні ділянки, які систематично обробляються і використовуються під посіви сільськогосподарських культур – еродовані; яри мають показник у 140,4 тис. га; 6 млн. га земель постійно зазнають впливу від вітрової ерозії; а в ті роки коли мають місце пилові бурі – до 20 млн. га. На зниження якісних властивостей земель впливають також селі, зсуви, обвали, просідання ґрунту, руйнування берегів водосховищ засоленість, солонцюватість, перезволоженість, кислотність, кам'янистість.

Одним із головних чинників, що мають вплив на продуктивність земельних ресурсів та спричиняють поширення процесів деградації є водна та вітрова ерозія. Таких сільськогосподарських угідь, що піддалися даним процесам та зазнали суттєвої шкоди від водної ерозії, біля 13,3 млн. га (32 %), у тому числі 10,6 млн. га орних земель. Серед земель, що зазнали ерозійного впливу є 4,5 млн. га території, які мають показники щодо середньо та сильно змитих ґрунтів, у тому числі 68 тис. га, що зовсім залишились без гумусового горизонту.

Кожного року через ерозію втрачаються мільйони тон ґрунту, у тому числі рухомих форм азоту (приблизно 0,5 млн. тонн), фосфору (приблизно 0,4 млн. тонн) і калію (приблизно 0,7 млн. тонн), а це в свою чергу призводить до втрати аграрної продукції, що складає більше 10 млн. тон зернових одиниць [7].

Наслідком деградації ґрунту є його нездатність виконувати основні функції, такі як: екологічну (бути середовищем для існування і забезпечувати функціонування екологічних систем); виробничу (створення оптимальних умов для росту і розвитку культурних рослин та отримання високих врожаїв якісної продукції); санітарно-епідемічну (забезпечення безпечних та комфортних умов середовища для життя людини).

Ще однією причиною деградаційних процесів, що відбуваються на земельних ресурсах є забруднення земель, що поділяється на декілька груп. Перша група речовин, які вважаються самими небезпечними для навколишнього середовища відносяться забруднення ґрунтів радіонуклідами, в першу чергу цезієм та стронцієм, до другої групи належать речовини, що використовуються при хімічному захисті рослин – це нітрати та пестициди, третю групу характеризує промислове забруднення – тверді частинки, важкі метали, окисли і мінеральні кислоти тощо.

На сьогоднішній день 4,6 млн. га сільськогосподарських угідь (а це 12% всієї площі) радіоактивно забруднені, приблизно 20% території нашої держави – піддалися забрудненню важкими металами, майже 8 млн. га земельних ресурсів – хлорорганічними сполуками [8].

Тенденція щодо зменшення вмісту гумусу в ґрунтах через те, що органічні та мінеральні добрива вносяться в недостатній кількості та через зменшення площ зернобобових та багаторічних трав триває і надалі. Наприклад, на протязі останніх 25 років спостерігалась тенденція до збільшення посівних площ кукурудзи, соняшнику та ріпаку. Врожайність цих культур здійснюється завдяки виносу з ґрунту великої кількості поживних речовин. Таким чином, якщо врожайність соняшника та ріпаку складає 15-20 ц/га, то ці культури зменшують кількість поживних речовин від 200 до 260 кг з гектара.

Безумовно, від якісного стану земельних ресурсів залежить ефективність сільськогосподарської діяльності та в цілому аграрного сектору економіки, а це в свою чергу і продовольчої безпеки як економічної складової національної безпеки. Однак, останні десятиріччя характеризуються масовим порушенням науково обґрунтованих систем землеробства, нераціональним та виснажливим використанням ґрунтів і як наслідок – поширення деградаційних процесів, гальмує або зовсім унеможливає її забезпечення. Також мають місце такі процеси як агресивне використання земель, ігнорування агрокультури, бажання отримання надзвичайно високого рівня прибутку на протязі короткого періоду часу шляхом виснаження ґрунтової родючості, не виконуючи при цьому заходи по відновленню ґрунтів (рис. 4).

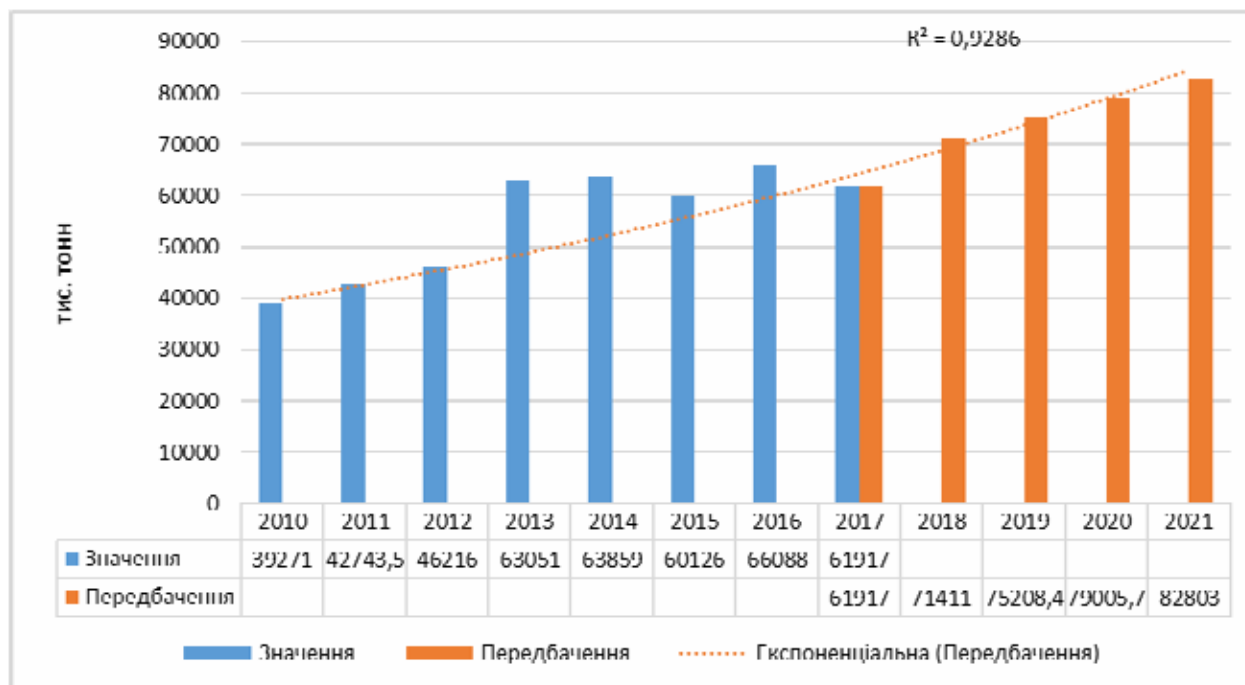

Рис. 4. Короткостроковий прогноз виробництва основних зернових та зернобобових культур
Джерело: сформовано на основі [11]

Як можна побачити на графіку, виробництво основних зернових та зернобобових культур з роками підвищується. Передбачається, що найближчим часом тенденція до збільшення їхнього виробництва тільки посилиться. З однієї сторони це дає країні забезпечити населення у продуктах харчування, мати змогу експортувати сільськогосподарську продукцію та за рахунок цього піднімати її матеріальне становище. З іншого ж, для того, щоб на землях, які зазнали деградаційних змін, розорених та малопродуктивних, а у структурі земельного фонду України вони займають значні площі, досягти максимального ефекту,

необхідно вносити досить велику кількість мінеральних добрив та пестицидів, що негативно позначається на земельних ресурсах та самих продуктах, а це в свою чергу, це призведе до низки проблем.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що раціональним рішенням, в першу чергу, було б рішення щодо вживання рішучих заходів щодо охорони та відновлення природного середовища, в першу чергу ґрунтів, враховуючи особливості кожної окремої зони та регіону, адже результати нераціонального використання земельних ресурсів суспільству доводиться відшкодовувати за допомогою більших затрат матеріально-технічних та трудових ресурсів. Правильніше було б скеровувати ці витрати не на боротьбу з наслідками, а саме на ті причини, через які розвивається ерозія, деградація та погіршення якісного стану ґрунтів, еколого-економічної кризи, яка існує на сьогоднішній день в аграрному використанні земель.

Поширенню деградаційних процесів сприяє відсутня дієва система контролю за використанням та відповідальністю за погіршення якісних властивостей ґрунтів. Відсутність економічних санкцій відносно землевласників та землекористувачів призвело до ігнорування вимог агрокультури та агроекологічної придатності земель для вирощування сільськогосподарських культур, не дотримання науково обґрунтованих сівозмін і технологій обробітку ґрунту, ігнорування основних законів землеробства щодо повернення у ґрунт поживних речовин, винесених з нього з урожаєм, тощо.

Державне регулювання економічної відповідальності землекористувачів за порушення правил раціонального використання земельних ресурсів повинне не тільки включати штрафні санкції, але й зобов'язати їх повністю відшкодовувати завдану ґрунтам шкоду та відновлювати їх родючість [9, 12].

На сьогоднішній день спостерігається тенденція до збільшення можливості виникнення загроз національній безпеці екологічного та техногенного характеру, що спричинена критичним станом основних засобів і предметів праці, необхідних для ведення виробництва (виробничих фондів) та комунальної інфраструктури населення, що в свою чергу спричиняє забруднення ґрунтів твердими побутовими відходами; нераціональним, виснажливим використанням мінерально-сировинних природних ресурсів та земельних угідь; посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів та біотехнологій; застарілою та недостатньою ефективною системою з переробки токсичних та екологічно небезпечних відходів.

Для поліпшення ситуації, що склалась в галузі використання та охорони земельних ресурсів необхідні якісні зміни в організації управління земельними ресурсами. Досить дієвим було б проведення інвентаризації сільськогосподарських угідь з метою виведення з обробітку малопродуктивних та деградованих земель. Такі землі необхідно переводити до резервного фонду для того, щоб провести протиерозійні заходи та заліснення за рахунок коштів державного бюджету [4].

Що стосується забруднення земельних ресурсів, то причини цього позбутися повністю не можливо. Вирішити дану проблему можливо шляхом встановлення потенційних джерел ризиків та їх зони впливу; вжити таких заходів безпеки як: земельні ресурси забруднені важкими металами та знаходяться біля доріг та автошляхів з інтенсивним рухом автомобілів, електростанцій, біля заводів та підприємств, що їх забруднюють, шириною в 150-200 м, необхідно застосувати під захисні лісові насадження, що зменшить в 2 рази забруднення оточуючих земель від розповсюдження вихлопних газів та токсичних сполук. Для того, щоб уникнути поширення забруднюючих речовин у ґрунт та для того, щоб відбувались процеси його очищення, на землях, що піддалися забрудненню можна вирощувати культури, які сприяють його очищенню від шкідливих речовин (зернові, картопля, цукрові буряки); необхідно визначити забруднені землі та визначити їх чіткі межі та створити їх реєстр; необхідне розподілення коштів між забруднювачами на запобігання забруднення земельних ресурсів спираючись на їх інтенсивність та кількість; техногенні землі необхідно постійно контролювати щодо їх використання.

Для того, щоб використання земельних ресурсів та їх охорона здійснювалось на належному рівні обов'язковим є об'єднання заходів економічного стимулювання, юридичної відповідальності стосовно охорони земельних ресурсів та ухвалення та законодавчо підкріплено обмеження, що стосуються охорони земель та їх використання.

Оскільки питання становлення ринку земель сільськогосподарського призначення залишається відкритим, це в свою чергу призводить до того, що такі заходи як формування великих масивів (полів) для покращення структури, складу угідь, конфігурації та розміру земельних ділянок сільськогосподарських землеволодін та землекористувачів (консолідація земель) не здійснюються, а зростання значення міст в розвитку суспільства, яке супроводжується ростом і розвитком міських поселень (урбанізація) спричинює роздрібнення земельних ділянок, що використовуються не за цільовим призначенням [8].

Отже, в основу забезпечення екологічної безпеки держави необхідно бути покладено виконання таких завдань як: дотримання переваги екологічної безпеки суспільства; необхідно визнати соціальний аспект екологічної безпеки основним з поміж інших (політичних, інформаційних тощо); необхідно сформувати механізм, що забезпечить попередження екологічних загроз, зміцнюючи тим самим екологічну безпеку держави; також необхідне досягнення міжнародного співробітництва у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Належне виконання таких основних заходів як утворення та розвиток дієвої системи моніторингу в Україні; ліквідування наслідків екологічних катастроф; створення ефективного механізму, метою якого є забезпечення охорони навколишнього природного середовища та здоров'я суспільства; розробка нормативного забезпечення екологічної безпеки; створення економічних та правових механізмів для

забезпечення екологічної безпеки дасть можливість забезпечити екологічну безпеку держави в цілому на довгостроковий період [3, с. 35-36].

Висновки. На сьогоднішній день сільське господарство з головним його ресурсом – землею, є однією з основних галузей національної економіки та одним із головних аспектів забезпечення продовольчої безпеки держави.

Земельні ресурси при раціональному та збалансованому їх використанні здатні зберігати свою родючість, тому питання їх раціонального використання та охорони, збереження та відтворення родючості ґрунтів в контексті національної безпеки – це питання продовольчого, економічного, екологічного та соціального напрямку.

Оскільки в Україні склалась досить складна ситуація, що стосується стану земель сільськогосподарського призначення, необхідно приділити особливу увагу відновленню їх ґрунтового покриву та забезпеченню охорони земель в цілому, а господарська діяльність кожного землекористувача повинна бути зорієнтована на дбайливе використання земельних ресурсів завдяки цільовому використанню земель, що відповідає її господарському призначенню та досягненні їх екологічної збалансованості, так як забезпечення продовольчої безпеки – є пріоритетним напрямом державної політики, а національної безпеки в цілому – головною умовою суспільного життя та першою функцією державності.

Література.

1. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографія та кадастру Режим доступу: <http://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-u-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2015-roku/>

2. Сільське господарство України. Структура сільськогосподарських угідь та географія вирощування основних культур. Режим доступу: <https://mozok.click/157-slske-gospodarstvo-ukrayini-struktura-slskogospodarskih-ugd-ta-geografya-viroschuvannya-osnovnih-kultur.html>

3. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.

4. Попова С. М. Основні складові національної безпеки України / С. М. Попова, Л. М. Попова // Наше право. - 2013. - № 13. - С. 54-60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_13_11

5. Колодій П. Теоретико-методологічні основи раціонального використання земельних ресурсів / П. Колодій, Л. Дуб // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. - 2015. - № 22(2). - С. 18-23. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2015_22%282%29_6

6. Охорона ґрунтів і відтворення їх родючості: навчальний посібник / За ред. В.О. Забалуєва, В.В. Дегтярьова. – Вид. 2-ге, змін. і допов. – Х.: ФОП Бровін О.В., 2017 – 348с.

7. СТРАТЕГІЯ удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними/Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413 Київ. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF>

8. Будзяк О. С. "Деградація та заходи ревіталізації земель України." Землеустрій, кадастр і моніторинг земель № 1-2 (2014): С. 57-64.

9. Попова О. Л. Оцінка суспільних збитків і розміру відшкодування за погіршення якості сільськогосподарських земель / О. Л. Попова // Економіка України. - 2013. - № 3. - С. 47–56. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2013_3_6

10. Попрозман Н.В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового виробництва [монографія] /Н.В. Попрозман. К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 300 с.

11. Україна у цифрах 2017. Статистичний збірник. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/08/Ukr_cifra_2017_u.pdf

12. Попрозман Н. В. Методологічні засади формування стратегії розвитку агропромислового виробництва на основі системного аналізу / Н. В. Попрозман // Економіка АПК. - 2015. - № 4. - С. 35-40. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_4_7

13. Землеустрій. Частина 3.: У 2 кн., Кн. 1: навчальний посібник / Мартин А.Г. та ін. За аг. ред. Мартина А.Г.. – К.:, 2017. – 492 с.

References.

1. The State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre, available at: <http://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-u-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2015-roku/>

2. "Agriculture of Ukraine. The structure of agricultural land and the geography of the cultivation of main crops", [Online], available at: <https://mozok.click/157-slske-gospodarstvo-ukrayini-struktura-slskogospodarskih-ugd-ta-geografya-viroschuvannya-osnovnih-kultur.html>

3. Vlasiuk, O. S. (2016), *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky* [National Security of Ukraine: Evolution of the Problems of the Internal Policy], NISD, Kyiv, Ukraine, P. 528.

4. Popova, S. M. and Popova, L. M. (2013), " The main components of the national security of Ukraine", *Nashe pravo*, vol. 13, pp. 54-60, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_13_11

5. Kolodii, P. and Dub, L. (2015), "Theoretical and methodological foundations of rational use of land resources", *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika APK*, vol. 22(2), pp. 18-23, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2015_22%282%29_6
6. Zabaluiiev, V.O. and Dehtiarov, V.V. (2017), *Okhorona hruntiv i vidtvorennia yikh rodiuchosti: navchalnyi* [Protection of Soils and Reproduction of Their Fertility], 2-nd. ed., FOP Brovin O.V., Kharkiv, Ukraine, P.348.
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Strategy for improvement of the management mechanism in the field of use and protection of agricultural land of state ownership and their disposal", [Online], available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF>
8. Budziak, O. S. (2014), "The degradation and measures of the revitalization of the lands of Ukraine", *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, vol. 1-2, pp. 57-64.
9. Popova, O. L. (2013), "Assessment of social damages and the amount of compensation for deterioration of agricultural land quality", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 47–56, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2013_3_6
10. Poprozman, N.V. (2015), *Formuvannia stratehii ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva* [Formation of the strategy of economic development of agro-industrial production], NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine, P. 300.
11. "Ukraine in figures 2017", *Statystychnyi zbirnyk*, [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/08/Ukr_cifra_2017_u.pdf
12. Poprozman, N. V. (2015), "Methodological principles of forming a strategy for the development of agro-industrial production on the basis of system analysis", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 35-40, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_4_7
13. Martyn, A.H. and others (2017), *Zemleustrii* [Land management], part 3, vol. 1, Kyiv, Ukraine, P. 492.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2018 р.